

Krimp en vergrijzing: de noodzaak van sociale duurzaamheid¹

Een samenleving, waarin op enig moment minder mensen wonen en zij, die er wonen, collectief wat ouder worden, is in transitie en transformatie is. Kortheidshalve hebben we het dan over een krimpende en vergrijzende samenleving – een demografische omslag, die zich op dit moment ook in Limburg afspeelt. Krimp en vergrijzing hebben een ingrijpende invloed op onze maatschappelijke instellingen en instituties. Ze raken de structuur van de economie door het ontbreken van groei en de relativering van wat doorgaans onder economische waarde verstaan wordt. Ze beïnvloeden de politieke verhoudingen, doordat het denken in mogelijke oplossingen het ‘kerktorenpolitiek’ overstijgt en vaak bovenlokaal van aard is.² En ze drukken een zware stempel op de vorm en inhoud van de burgermaatschappij, waarin de verenigingsstructuren alsook de voorzieningen op het gebied van zorg, welzijn, sport en cultuur vragen om een andere vorm en inhoud dan in een groeisamenleving. In deze zin liggen krimp en vergrijzing aan de basis van een samenleving, die zich duidelijk onderscheidt van een groeiende en groene samenleving. In een gekrompen en vergrijzde samenleving gaat het om andere waarden en normen, andere instituties en andere organisaties.

Krimpende en vergrijzende regio’s zijn dus regio’s in transitie en transformatie, waarin maatschappelijke, economische en bestuurlijke vraagstukken om nieuwe antwoorden vragen. Wat betekenen krimp en vergrijzing voor wonen, werken en recreëren? Welke voorzieningen zijn daarbij nodig en welke investeringen vraagt dat? Hoe geven we in een krimpende samenleving vorm aan sociale duurzaamheid en welke rol spelen ouderen als de grootste leeftijdsgroep hierin? Deze omslag in het denken is niet eenvoudig. Het begint vaak met de ontkenning van het feit, dat de samenleving krimpt – de ‘branding’ van Zuid-Limburg is hier een voorbeeld van. Indien niet ontkent, dan wordt krimp veelal als te bestrijden probleem gezien, zeker de ‘harde’ krimp. Leegstand, sloop, herinrichting en groenaanleg domineren het ruimtelijke beleid, gestuurd door het groeidenken en economische revitalisering via innovatieve en nieuwe (duurzame) technologie is het medicijn bij uitstek in de ‘strijd’ tegen krimp en vergrijzing. Ontkennen en bestrijden helpen echter niet: we moeten krimp en vergrijzing ‘benutten’, ook in sociale zin.³ Daarbij moeten we andere en nieuwe principes van denken formuleren – het gangbare gedachtegoed van een groei- en groene samenleving werkt niet langer. De kernvraag wordt dan hoe duurzame sociale verbanden zich kunnen ontwikkelen in een krimpende en vergrijzende omgeving – ontdaan van de principes van groei.

In de ‘fysieke’ wereld is het normaal om na te denken over het hergebruik van al gebruikt materiaal; de consumptiemaatschappij loopt tegen zijn grenzen aan en zorgvuldig omgaan met onze omgeving wordt een attitude, waarmee langzaam het weggooigedrag vervangen wordt. De beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen staat onder druk en de noodzaak om er op een andere, meer ecologisch verantwoorde manier mee om te gaan, is inmiddels een gegeven. ‘Cradle-to-cradle’ en duurzaamheid zijn uitgangspunten voor het nadenken over het produceren van nieuwe materialen en energiebronnen of een ander, meer verantwoord gebruik hiervan. Afval bestaat in deze context niet langer. Er bestaat geen enkele reden om deze uitgangspunten ook niet toe te passen op de ‘zachte’, sociale kant van de samenleving. Ook hier kan het duurzaam gebruik van menselijke hulpbronnen, en het niet langer accepteren van het bestaan van

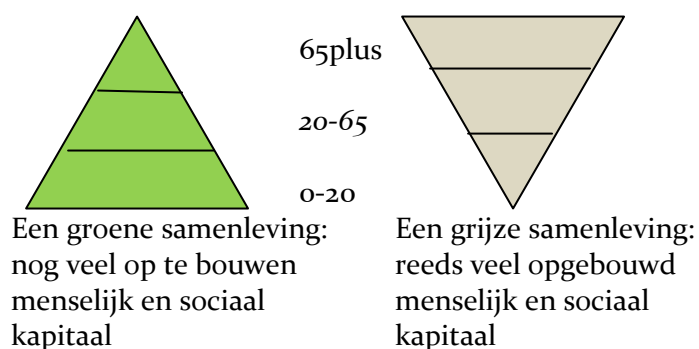
¹ Deze bijdrage is gebaseerd op mijn publicatie ‘Over krimp’; N. Reverda (2011)

² Zie G.J.Hospers (2010) p. 69 en verder

³ Zie de 4 B’s van Hospers (2010)

(maatschappelijk) afval leidend worden in de inrichting en ordening van de samenleving. Wat oneerbiedig gezegd, gaat het hier om de recycling van menselijk en sociaal kapitaal. Hergebruik van menselijke hulpbronnen, van opgebouwde netwerken en van bestaande deskundigheden wordt van essentieel belang voor de kwaliteit van leven in vergrijsde samenlevingen. Immers, waar op korte termijn een derde van de bevolking 65 jaar en ouder is, kan men deze categorie niet buitenspel zetten en een louter consumptief bestaan van hun omgeving laten leiden. Duurzaamheid, hergebruik en het niet langer bestaan van afval betekenen in sociale zin, dat economische pensionering nog geen maatschappelijke pensionering hoeft zijn. En aangezien we in een krimpende omgeving zuinig om moeten gaan met wat we nog hebben – de menselijke hulpbronnen zijn niet meer alom aanwezig – is recycling van menselijk en sociaal kapitaal geen overbodige luxe.

Figuur 1: een groene en een grijze samenleving

Dit gezichtspunt biedt een constructievere basis voor een analyse van de krimp en vergrijzing van een samenleving dan het perspectief van ‘de toegenomen kosten’. Innovatie wordt veelal verwacht van ongebonden, out-of-the-box denkende mensen, en dit wordt weer geassocieerd met jeugd. Misschien is het wel daarom dat het meest vergrijzende werelddeel Europa voor het innovatief vermogen van de kenniseconomie steeds spreekt over het aantrekken van jong talent uit andere mondiale regio’s, met name Azië. Daarmee gaat men echter voorbij aan de enorme bulk aan ervaring en kennis, die reeds in een vergrijsde omgeving opgebouwd is en in het begrip ‘vergrijzing’ zijn metafoor krijgt. Het is een ontkenning van wat er al is opgebouwd en het is dan ook relevant om zich af te vragen, waarom toekomstige innovaties niet gedragen zouden kunnen worden door het bestaande opgebouwde kennis- en cultuurgoed.

Het onderscheid tussen reeds opgebouwd menselijk en sociaal kapitaal en nog te realiseren menselijk en sociaal kapitaal wordt uitgedrukt in de ‘ervaringsindex’. De ervaringsindex gaat uit van de 45 jaar, die mensen ter beschikking hebben om hun eigen en sociale kapitaal op te bouwen: de periode tussen 20 en 65 jaar. Een groene samenleving heeft in dit verband nog heel wat jaren ‘voor de boeg’, een grijze samenleving heeft al heel wat jaren ‘achter de rug’.

Er zijn al een paar hoopvolle voorbeelden van dit hergebruik van menselijk en sociaal kapitaal. Zo zetten in Osaka (Japan) gepensioneerde ingenieurs van Mitsubishi hun technische kennis in om de mobiliteit van slecht ter been zijnde mensen te bevorderen – zij bouwen loopbanden en trapliften in de publieke ruimte. In Nederland bieden gepensioneerde managers tegen onkostenvergoeding hun opgebouwde kennis en ervaring aan voor het runnen van non-profit projecten: het project uitzending managers (PUM). In Vaesrade (gemeente Nuth en onderdeel van Parkstad Limburg) heeft het verenigingsleven, waarvan het merendeel bestaat uit actieve

ouderen, de ontmoeting in de publieke ruimte gered door het overnemen van het gemeenschapshuis. En in Landgraaf tenslotte bevordert men actief burgerschap door mensen rechtstreeks aan te spreken op hun kennis en ervaring en deze op te slaan in een zogenaamde 'talentbank' – een bank, waarin vraag en aanbod uitgewisseld en bemiddeld kunnen worden. In het Limburg van 2050 bestaat er geen menselijke 'waste' meer.

Figuur 2: de ervaringsindex

De formule om de ervaringsindex te berekenen, met andere woorden hoe groen of hoe grijs is de samenleving, is $e = (\text{percentage } a) : (\text{percentage } b)$. Hierbij drukt 'e' de ervaringsindex uit en verwijzen a en b de leeftijdscategorieën 0 – 20 jaar en 65 jaar en ouder; het aantal personen behorend tot elke leeftijdscategorie wordt in procenten uitgedrukt. In de tussengelegen periode van 45 jaar – 20 tot 65 jaar – bouwen mensen hun eigen en hun sociale kapitaal op. Alle scores boven de 1 verwijzen naar een groene samenleving, alle scores beneden 1 naar een grijze samenleving; het omslagpunt is dus 1. Hoe kleiner de ervaringsindex is, hoe hoger de mate van vergrijzing van een samenleving; hoe groter de index, hoe groener de samenleving. Hoe lager de score beneden 1 is, hoe meer reeds opgebouwd menselijk en sociaal kapitaal aanwezig is en hoe groter de noodzaak tot 'hergebruik' en nuttige aanwending van dat reeds opgebouwde menselijke en sociale kapitaal.

Gedetailleerde uitwerking ervaringsindex Nederland 1950 – 2060:

	0-20	65+	E-index
1950	37%	8%	4,6
1960	38%	9%	4,2
1970	36%	10%	3,6
1980	31%	11%	2,8
1990	26%	13%	2,0
2000	24%	14%	1,7
2010	24%	15%	1,6
2020	22%	20%	1,1
2030	21%	24%	0,9
2040	21%	26%	0,8
2050	21%	25%	0,8
2060	21%	25%	0,8

Literatuur

Hospers, G.J. (2010) *Krimp*. Amsterdam, SUN Uitgeverij.

Reverda, N. (2011) *Over krimp*. Maastricht, Boekenplan/Neimed